

Zuivelfabriek 'De Dongeradelen' Lioessens

NOTITIE RUIMTELIJKE CULTUURHISTORIE

behoort bij besluit van Burgemeester en
Wethouders

d.d. : 23 mei 2022
Zaak : 20212949

Teamleider Fergunningferliening

07 oktober 2021

INHOUD NOTITIE

Voorliggende notitie is een beschrijving in woord en beeld van de ruimtelijk-cultuurhistorische waarden en karakteristieken van het complex van voormalige zuivelfabriek 'De Dongeradelen' te Lioessens.

De notitie bestaat uit drie delen:

1. Ontstaansgeschiedenis
2. Betekenis van de plek
3. Ruimtelijke analyse

Voor een beoordeling van de bouwhistorische waarde van het complex en zijn architectuur, verwijzen wij naar het formulier karakteristieke waarden van het Steunpunt monumentenzorg Fryslân en de gebouwanalyse van het in 2012 door studenten van de Hanze Hogeschool uitgevoerde herbestemmingsonderzoek.

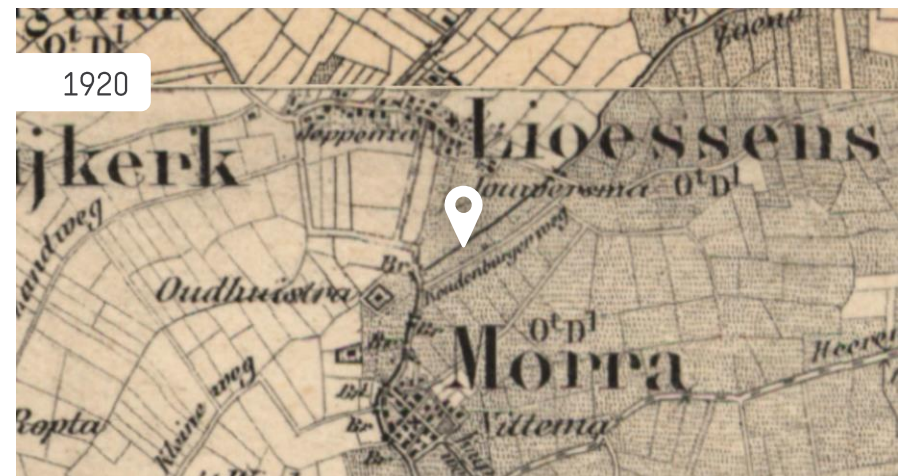
Coöp. Zuivelfabriek „De Dongeradeelen“

1| ONTSTAANGESCHIEDENIS

Het dorp Liessens is ontstaan als terpdorp op een kwelderwal. Het dorp lag op akkerbouwgrond, bijna een meter hoger dan het lagere weidegebied waarin haar tweelingdorp Morra ligt. De Dijkstervaart vormde vroeger de grens tussen deze twee gebieden en dorpen. Pas in de twintigste eeuw is in het gebied tussen Morra en Liessens enige bebouwing ontstaan.

In dit tussengelegen gebied verscheen vanaf 1901 ook de spoorlijn van het Dokkumer Lokaeltje van de Noord Friesche Lokaal Spoorweg Maatschappij (NFLS), die liep van Holwerd via Ternaard naar Dokkum en vervolgens afboog naar het noordoosten richting Metslawier.

Tussen deze spoorlijn en de Dijkstervaart werd in 1916 zuivelfabriek 'De Dongeradelen' opgericht, een karakteristiek fabriekscomplex midden tussen de dorpen Morra en Liessens.

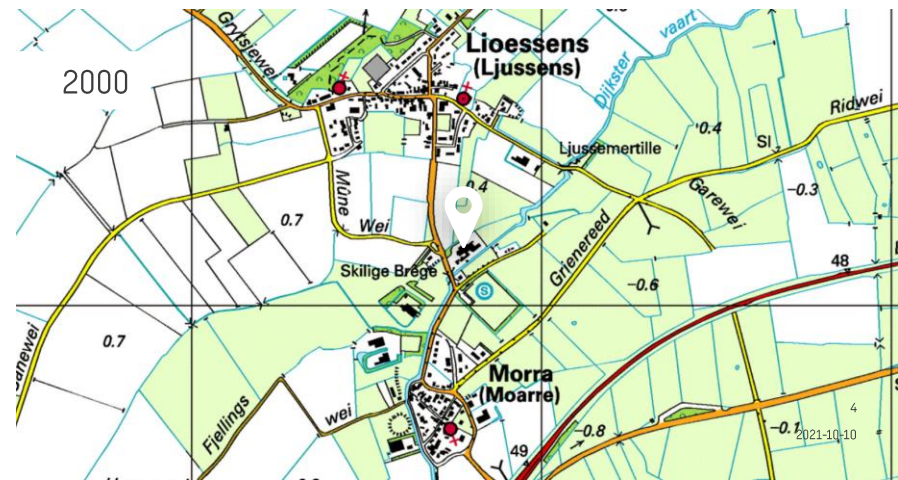
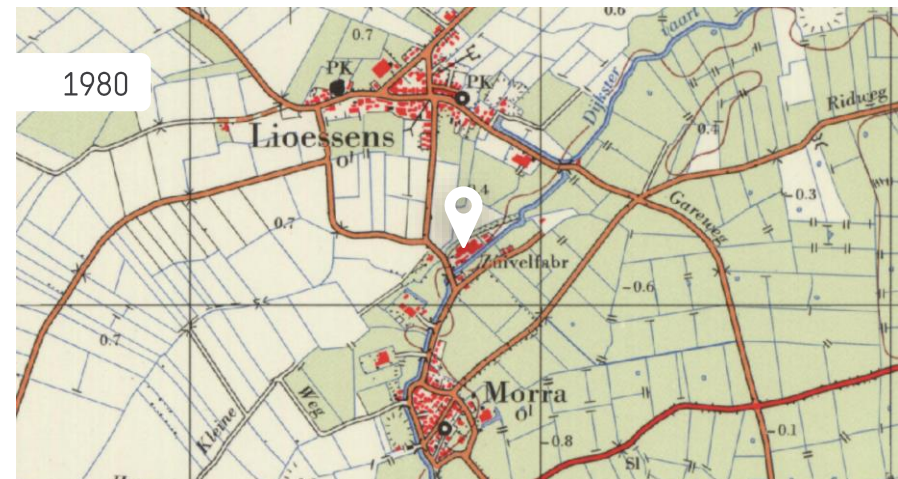
1| ONTSTAANGESCHIEDENIS

De komst van de zuivelfabriek op deze plek is bijzonder, omdat in de omgeving voornamelijk akkerbouw werd gepleegd. In die tijd bezaten de meeste boeren naast hun akkerbouwbedrijf echter ook vaak enkele koeien. De Dongeradelen kende veel concurrentie van zuivelfabrieken in de omgeving, maar wist te overleven dankzij de steun van veel kleine boeren.

Er werkten veel mensen uit Morra en Lioessens in de fabriek, die daarmee een groot aandeel had in de werkgelegenheid in beide dorpen.

In 1971 fuseerde de coöperatie met de fabriek te Betterwird bij Dokkum. Daarmee verdween de functie van de fabriek in Morra-Lioessens. Vanaf 1973 hebben de gebouwen enkele jaren als manege gefunctioneerd. In 1980 is het complex wederom verkocht en ontstond een gebruik als opslag, als onderkomen voor kleine bedrijfjes en er kwam een bezinepomp. In die jaren is ook de oorspronkelijke schoorsteen gesloopt.

In de jaren daarna zijn de fabrieksgebouwen langzaam verpauperd tot de huidige staat.

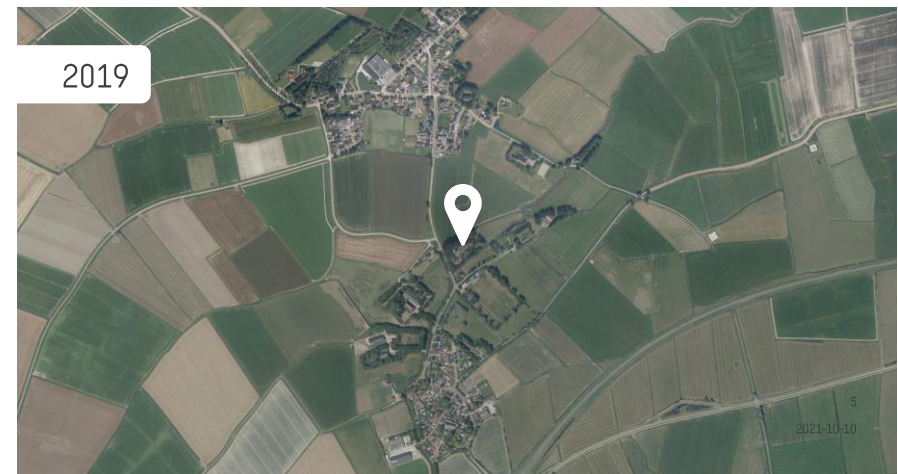
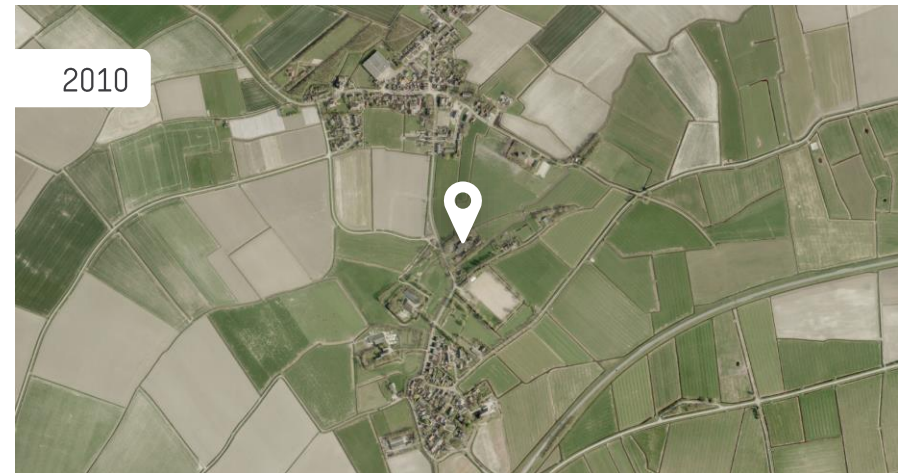
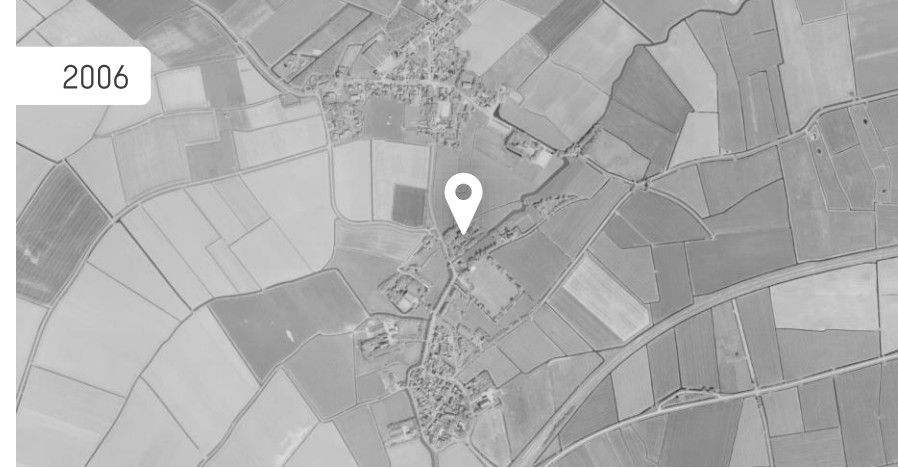
1| ONTSTAANSGESCHIEDENIS

De luchtfoto's op deze pagina laten zien dat er de laatste jaren weinig is veranderd op en rond de locatie van de zuivelfabriek.

In de structuur van het landschap is het tracé van het Dokkumer Lokaeltsje nog deels herkenbaar. Dat geldt zeker voor het deel direct ten noorden van het fabrieksterrein, samen met het deel direct ten westen van de weg. Dit wordt versterkt door de aanwezigheid van het oude station, dat hier nadrukkelijk staat te pronken in het open landschap.

Hoewel de gebouwen verpauperd zijn, vormt het fabrieksterrein met de gebouwen en omringende beplanting nog steeds een uniek en herkenbaar complex op deze locatie. Een nadere analyse hiervan is opgenomen in deel 3 van deze notitie.

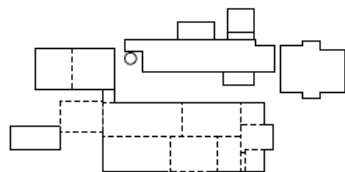
Op de pagina hierna is de (ver)bouwgiedenis van het fabriekscaplex verbeeld door TWA architecten.

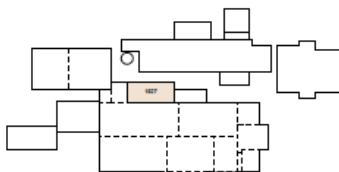

1| ONTSTAANGESCHIEDENIS

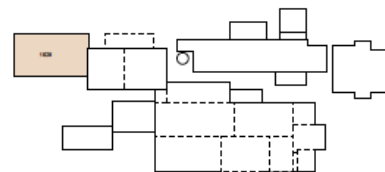
(ver)bouwgiedenis fabriekscomplex

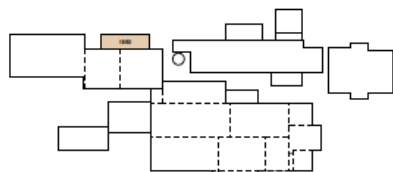
1916?

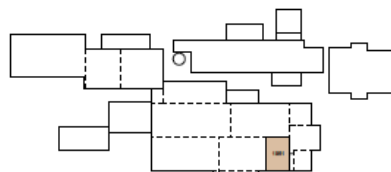
-12.1927

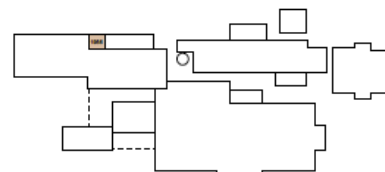
01.10.1928

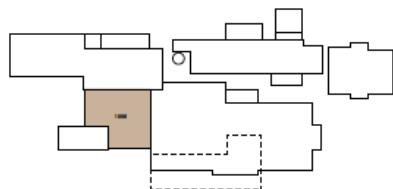
09.03.1950

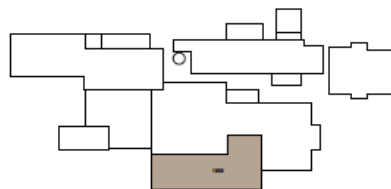
17.01.1951x

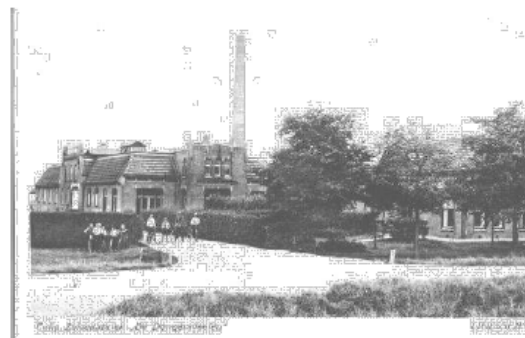
11.09.1958

01.10.1958

-12.1958

2| BETEKENIS VAN DE PLEK

Zuivelfabriek 'De Dongeradelen' is van groot belang geweest in de sociaal-economische ontwikkeling van de dorpen Morra en Lioessens. Er werkten in de hoogtijdagen zo'n 40 mensen in de fabriek, een groot deel van de werkende bevolking van beide dorpen.

De locatie neemt hiermee een belangrijke plek in de gezamenlijke maatschappelijke geschiedenis van Morra-Lioessens. (Groot)ouders van inwoners en zelfs nog enkele inwoners zelf hebben jarenlang hun gezin kunnen onderhouden vanwege het werken in deze fabriek. De gebouwen, zoals de directeurs-woning en de loskade voor melkontvangst, brengen elk hun eigen herinneringen en sentiment met zich mee.

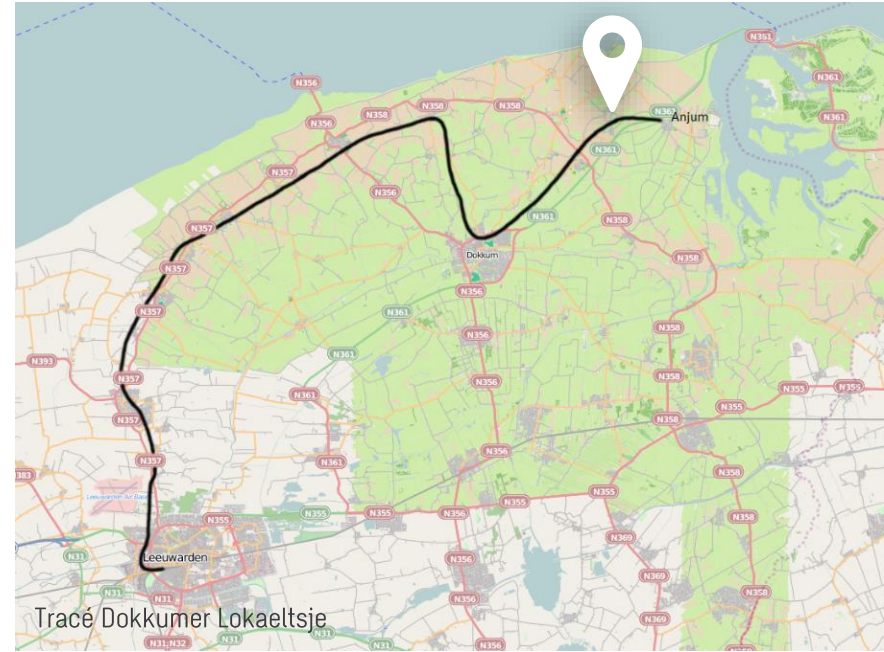
De roep om aanpak van het complex is dan ook erg groot. De verpaupering is bewoners een doorn in het oog. Men wil graag dat er een nieuwe functie wordt gegeven aan deze locatie, die recht doet aan de cultuurhistorische betekenis en die bijdraagt aan de leefbaarheid in Morra en Lioessens.

2| BETEKENIS VAN DE PLEK

De zuivelfabriek heeft niet alleen een betekenis (gehad) als het gaat om werkgelegenheid. Ook de verschijning van de verschillende gebouwen en het complex in het open landschap geeft de plek betekenis mee. De locatie vormt al sinds jaar en dag een herkenningspunt in het landschap. Het is een cultuurhistorisch waardevolle plek met potentie voor herontwikkeling van het industriële erfgoed.

Het is voor inwoners van deze regio een markante en herkenbare plek in het landschap, gemarkeerd door de omringende beplanting en gekoppeld aan de Dijkstervaart en het oude tracé van het Dokkumer Lokaeltsje, beiden unieke en cultuurhistorisch waardevolle landschappelijke structuren.

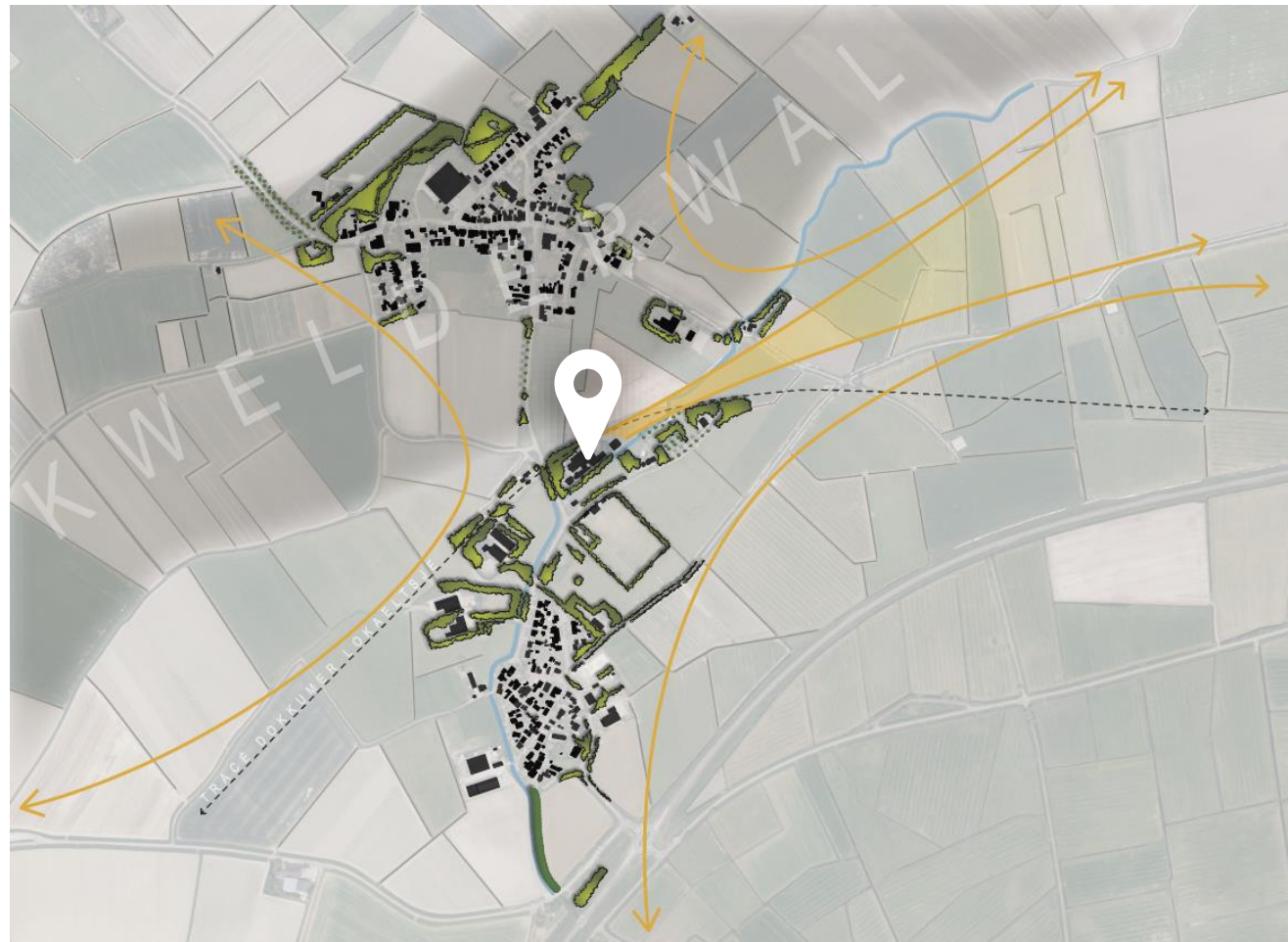
3| RUIMTELIJKE ANALYSE

Het landschap

Het omringende landschap kenmerkt zich door grote openheid, in contrast met de deels groen omzoomde randen van de dorpen. Vanaf de kavel van de zuivelfabriek is deze openheid met name te ervaren aan de oostzijde, omdat hier opgaande beplantingsstructuren ontbreken.

De kavelstructuur bestaat uit een onregelmatige blokverkaveling. De structurerende ruimtelijke elementen zijn:

- de kwelderwal waarop Liessens is ontstaan
- de Dijkstervaart als voormalige (dorps)grens
- tracé Dokkumer Lokaeltsje (nog her en der herkenbaar in kavelgrenzen en in relictten zoals brughoofden)

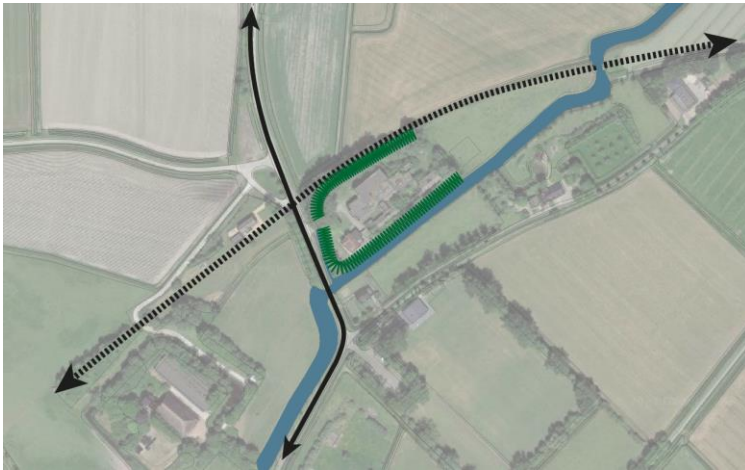
3| RUIMTELIJKE ANALYSE

Het complex in het landschap

Zuivelfabriek 'De Dongeradelen' manifesteert zich als een complex van gebouwen, grotendeels omringd door singelbeplanting, in het open landschap. Door de ligging in de open ruimte midden tussen de twee dorpen, is het al van grote afstand herkenbaar.

De kavel ligt op een unieke locatie, waar drie cultuurhistorisch waardevolle landschappelijke structuurlijnen bij elkaar komen:

- Het tracé van het Dokkumer Lokaeltsje langs de noordzijde
- De Moarsterwei langs de westzijde
- De Dijkstervaart langs de zuidzijde

Zicht vanuit Lioessens (vanuit het noorden)

Zicht vanaf de bocht Mûnewei (vanuit het westen)

Zicht vanaf de Griene Reed (vanuit het zuidoosten)

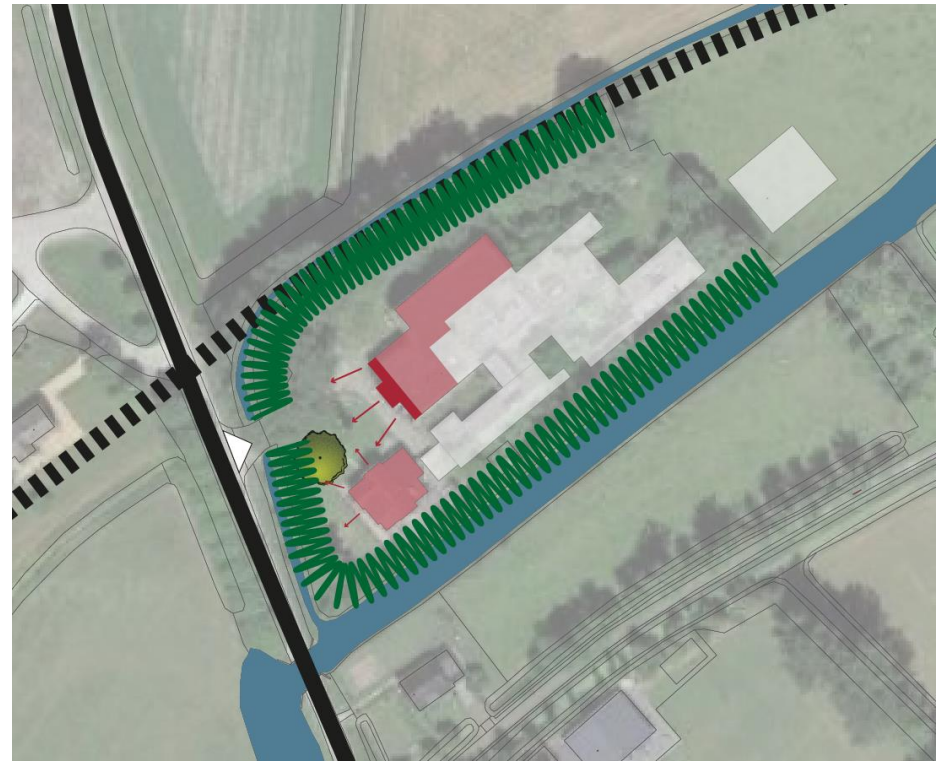

3| RUIMTELIJKE ANALYSE

De kavel zelf

Vanuit het omringende landschap is de kavel met name herkenbaar vanwege de aanwezige singelbeplanting dat als groene massa in het open landschap ligt.

Op het schaalniveau van de kavel zelf, op maaiveldniveau, manifesteren de karakteristieke gevels zich vooral op het westen, op de Moarsterwei. Aan deze zijde ligt ook de fysieke toegang tot het complex, tussen de singel door. Dit beeld van de entree met de gevels van fabriek en woonhuis wordt gemarkeerd door de solitaire boom op het voorterrein van het complex.

CONCLUSIE

Vanuit het perspectief van cultuurhistorie en het behoud van industrieel erfgoed, is het wenselijk om het complex van voormalig zuivelfabriek 'De Dongeradelen' een nieuwe functie te geven. De cultuurhistorische waarde manifesteert zich vooral door:

- De unieke ligging, ingeklemd tussen 3 cultuurhistorisch waardevolle landschappelijke structuren (weg, voormalig spoor en water), die een deel van de geschiedenis van het gebied en de locatie vertellen.
- De verschijningsvorm als complex, de combinatie tussen gebouwen en omringende singelbeplanting, in het omringende open landschap.
- De karakteristieke gevels en entree richting de Moarsterwei